

7. Vyučovací činnosti učitele TV –

organizační formy, vyučovací metody a postupy, didaktické zásady, bezpečnost v TV, vyučovací jednotka TV a efektivita výuky

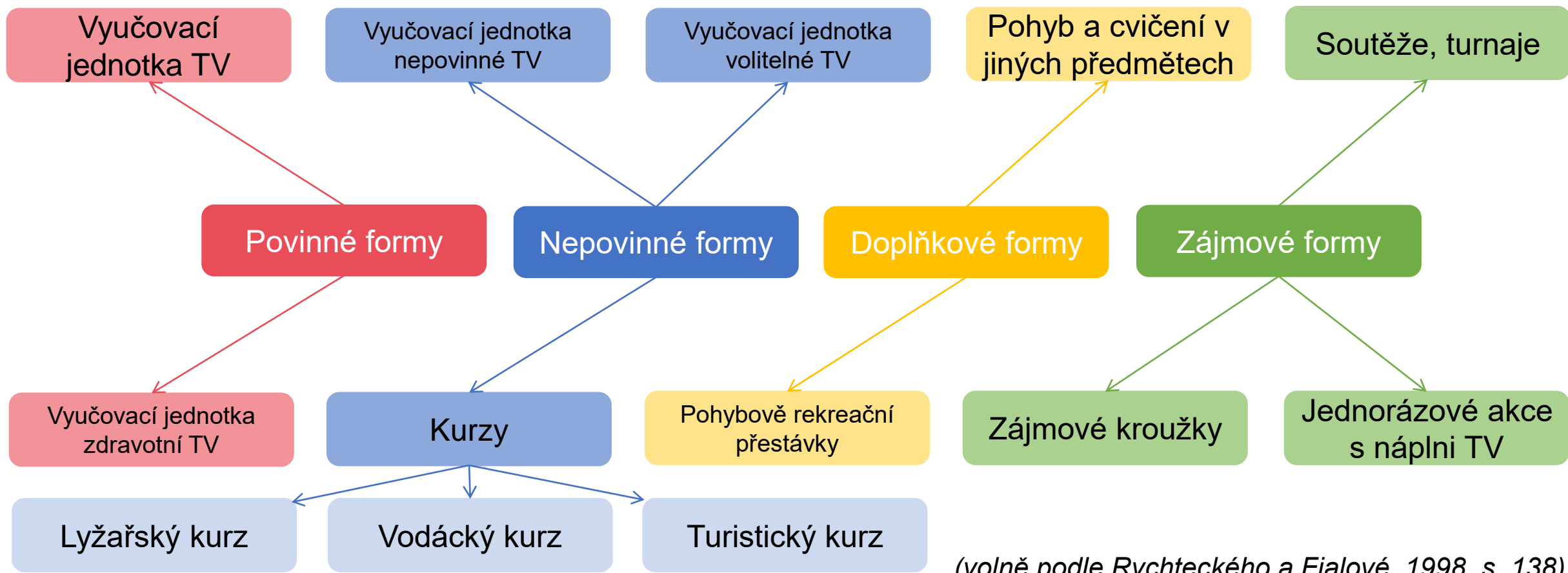
Mgr. Jiří Sliacky, Ph.D.

Katedra pedagogiky sportu

Organizační formy ve školní TV

- organizační forma je „*vnější uspořádání organizačních a didaktických podmínek vyučování, v nichž se realizuje výchovně vzdělávací proces*“ (Rychtecký, Fialová, 1998, s. 138)
- v rámci výuky TV lze organizační formy členit z pohledu organizačních podmínek a aktivity žáka na:
  - povinné formy
  - nepovinné formy
  - doplňkové formy
  - zájmové formy
- z pohledu uspořádání didaktických podmínek se potom organizační formy začínají prolínat s výukovými metodami a někdy je proto takové členění uváděno jako organizační formy (např. Skalková, Václavík), jindy jako komplexní výukové metody (např. Maňák, Svec)

Organizační formy ve školní TV

(volně podle Rychteckého a Fialové, 1998, s. 138)

Organizační formy ve školní TV

- z pohledu uspořádání didaktických podmínek se organizační formy překrývají s výukovými metodami (komplexní výukové metody)
- komplexní výukové metody „rozšiřují prostor výukových metod o prvky organizačních forem ... a mnohem víc ... reflektují též celkové cíle výchovy a vzdělávání“ (Maňák, Švec, 2003, s. 131)
- „tím se ovšem často stírají rozdíly mezi pojmově vyhraněnými a definovanými konstrukty, jak k nim dospívá pedagogická věda (metody – formy – prostředky), a dochází k určitému synkretismu vědeckých pojmů a kategorií, který na druhé straně poněkud mírní rozpor mezi teorií a praxí“ (Maňák, Švec, 2003, s. 131)

Organizační formy ve školní TV

Z pohledu uspořádání didaktických podmínek můžeme v TV rozlišit např. organizační formy:

- frontální (hromadná) výuka
- diferencovaná výuka (v TV nekoedukovaná výuka)
- skupinová, kooperativní a partnerská výuka
- individualizovaná výuka
- individuální výuka, samostatná práce žáků
- projektová výuka

(podle Maňáka a Švece, 2003)

Vyučovací metody v TV

- pod pojmem vyučovací metoda chápeme „způsoby záměrného uspořádání činností učitele i žáků, které směřují ke stanoveným cílům“ (Skalková, 2007, s. 181)
- na členění vyučovacích metod lze pohlížet z mnoha úhlů pohledu
  - z hlediska pramene poznání a typu poznatku (didaktický aspekt)
  - z hlediska aktivity a samostatnosti žáků (psychologický aspekt)
  - z hlediska myšlenkových operací (logický aspekt)
  - z hlediska fází výchovně vzdělávacího procesu (procesuální aspekt)
  - ...
- komplexní pohled na členění vyučovacích metod ve spojení s organizačními formami a didaktickými prostředky přináší ve své práci J. Maňák a V. Švec (2003)

Vyučovací metody v TV

- klasické vyučovací metody
    - metody slovní (vysvětlování, práce s textem, rozhovor)
    - metody názorně-demonstrační (předvádění a pozorování, práce s obrazem, instruktáž)
    - metody dovednostně-praktické (vytváření dovedností, napodobování, manipulování a experimentování, produkční metody)
  - aktivizující vyučovací metody
    - metody diskusní
    - metody heuristické, řešení problémů
    - metody situační
    - didaktické hry
  - komplexní výukové metody → viz organizační formy
- (Maňák, Švec, 2003, s. 49)*

Vyučovací postupy v TV

- jde vlastně o výukovou strategii učitele
- v podstatě se jedná o uplatnění logického aspektu při výběru vyučovacích metod
- teorie vyučování v TV nabízí uplatnění minimálně třech možných vyučovacích postupů (*Rychtecký, Fialová, 1998, s. 123*)
  - **komplexní postup** (nácvik jednoduchých dovedností, které mají často navíc přirozený charakter)
  - **analyticko-syntetický postup** (nácvik složitých a obtížných pohybových struktur u vyspělejších žáků nejprve jejich rozkladem na dílčí části a následným složením do komplexu pohybové struktury)
  - **synteticko-analytický postup** (je založen na rovnosti obou předchozích postupů, které mohou probíhat současně, nácvik komplexní pohybové dovednosti a jejich analytických substruktur, typicky jde např. o pohybové dovednosti ve sportovních hrách – herní činnost jednotlivce + herní dovednosti jednotlivce)

Faktory volby formy, metody a postupu

- cíle a úkoly výuky, charakter vzdělávacího obsahu
- obsah a metody pohybových aktivit, tělovýchovných činností a sportu
- úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků
- zvláštnosti třídy a žáků (složení třídy, vztahy v kolektivu, učební styly žáků, schopnost samostatné práce...)
- podmínky vzdělávacího procesu
- osobnost učitele, učitelovo pojetí výuky
- volba formy, metody či postupu nesmí být mechanická, vždy by měla plynout z podrobné analýzy konkrétní edukační situace

Didaktické zásady ve školní TV

- obecné požadavky, které v souladu se stanovenými cíli a zákonitostmi vyučovacího procesu určují charakter vyučování a přímo i nepřímo ovlivňují jeho efektivitu (*Rychtecký, Fialová, 1998, s. 124*)
- vztahují se na všechny stránky výuky
- nejedná se o rigidní postuláty, didaktické zásady se vyvíjejí společně s prohlubováním poznatků o výuce

Didaktické zásady ve školní TV

- zásada komplexního rozvoje žáka
    - kognitivní, afektivní a psychomotorické cíle ve výuce
  - zásada individuálního přístupu k žákům
    - důležitost co nejhlubšího poznání svých žáků a přizpůsobení výuky jejich zvláštnostem tak, aby každý měl ve svém vzdělávání možnost poznat radost a úspěch
- (Kalhous, Obst, et al., 2002, s. 269 – 270)*
- zásada uvědomělosti a aktivity
    - pochopení smyslu a podstaty prováděné činnosti a identifikace s cíli
  - zásada názornosti
    - vytváření pojmů a představ na základě bezprostředního vnímání reálných předmětů či jevů nebo jejich zobrazení
  - zásada soustavnosti
    - pravidelná a systematická práce, osvojené znalosti a dovednosti vytvářejí u žáků ucelený systém
  - zásada přiměřenosti
    - vzdělávací obsah a vyučovací proces reflektují stupeň psychického a fyzického rozvoje žáků, jejich věkové zákonitosti a specifické zvláštnosti
  - zásada trvalosti
    - osvojované znalosti a dovednosti jsou si žáci schopni vybavit a aktivně použít kdykoliv

(Rychtecký, Fialová, 1998, s. 124 – 126)

Didaktické prostředky ve školní TV

- materiální předměty, které umožňují, podporují a zefektivňují výuku
- učební pomůcky (nářadí, náčiní, obrazy a schémata, videozáznamy, modely, zvukové nahrávky...)
- didaktická technika (zařízení, která zprostředkovávají dostatečnou prezentaci některých učebních pomůcek – zobrazovací plochy jako tabule, flipcharty, promítací plátna; záznamová a přehrávací technika jako počítače, projektory, kamery, fotoaparáty, AV přehrávače; nosiče AV záznamů; internet a virtuální realita; měřicí technika jako měřiče teploty a tlaku, krokoměry...)

Bezpečnost ve školní TV

- učitel TV má legislativně danou povinnost pečovat o zdraví a bezpečnost žáků
- mezi základní požadavky na naplňování této povinnosti patří:
  - fyzická přítomnost ve vyučovacím procesu
  - stálý přehled o svěřených žácích (včetně necvičících)
  - výuka v souladu s legislativou, učebními osnovami, didakticko-metodickými postupy a požadavky
  - kontrola nářadí a náčiní, cvičebního úboru a obuvi
  - kontrola a údržba cvičebního prostoru
  - výuka dopomoci a záchrany jako součást nácviku

(volně podle Fialové, 2010, s. 136)

Bezpečnost ve školní TV

- bezpečnost je součástí projektování výuky, projekt výuky musí minimalizovat rizika a respektovat všechna preventivní opatření
- postup při úrazu žáka:
  - poskytnutí první pomoci (cvičební prostor by měl být vybaven lékárníčkou)
  - pokud je potřeba, zajištění lékařského ošetření (přivolání ZZS, doprovod dospělé osoby – zaměstnanec školy)
  - vyrozumění vedení školy, provedení zápisu do knihy úrazů žáků (vždy, jakýkoliv úraz), sepsání záznamu o úrazu žáka (pokud je potřeba)
  - informování zákonných zástupců
- každý úraz žáka je potřeba vyhodnotit, zjistit jeho příčiny a v souladu s tímto zjištěním přijmout preventivní opatření (při závažnějších úrazech vše ideálně konzultovat a kooperovat s vedením školy)

Vyučovací jednotka TV

- uspořádaný systém hlavních prvků vzdělávacího procesu a jejich vztahů, determinovaný cíli, časem a prostorem
- primárním řídicím prvkem je učitel, který nese odpovědnost za přípravu, průběh a výsledky výuky
- v rámci RVP pro základní a střední vzdělávání je v současné době stanovena povinnost dvou vyučovacích jednotek TV (2x45 min.) pro třídu za týden
- cílem vyučovací jednotky TV je přispět k naplňování příslušných výstupů ŠVP
- organizace vyučovacích jednotek TV je dána platným rozvrhem vyučovacích hodin pro dané období

Struktura vyučovací jednotky TV

1. Úvodní část

- ideálně cca. 5 – 7 min.
- organizační část (společné zahájení výuky, seznámení s cílem/cíli, informace k jejímu průběhu a organizaci, evidence přítomných, necvičících a nepřítomných, kontrola způsobilosti žáků k absolvování výuky, motivační vstup do výuky)
- rušná část (zahřátí organismu, aktivace metabolismu, postupné zvýšení tepové a dechové frekvence, prokrvení svalů a orgánů, odreagování)
  - přirozená cvičení – chůze, cval, běh
  - překonávání překážek
  - manipulace s náradím či náčiním, např. házení, chytání...
  - nezařazujeme honičky a jiné soutěživé hry

Struktura vyučovací jednotky TV

2. Průpravná část

- ideálně cca. 5 minut
- příprava organismu na zatížení v rámci hlavní části vyučovací jednotky (nelze tedy používat nějaké univerzální rozcvičení, je nutné zohlednit typ zatížení v hlavní části vyučovací jednotky)
- kloubně-mobilizační cvičení, protahovací (především dynamické) a tonizační cvičení
- při volbě pořadí jednotlivých cviků je nutné dodržovat funkčně logickou posloupnost
- využívání správného názvosloví, cviky doplňovat výkladem a ukázkou, dávat zpětnou vazbu a opravovat chyby
- s ohledem na pestrost průpravné části (součást motivace) využívat nářadí, náčiní (i netradiční), zapojovat hudbu, cvičení ve dvojicích...

Struktura vyučovací jednotky TV

3. Hlavní část

- ideálně alespoň 25 min.
- vnitřní struktura hlavní části je dána stanoveným cílem, podle kterého můžeme následně vyučovací jednotky typizovat
- nácvik nových pohybových dovedností by měl být zařazen na začátku hlavní části a následován jejich procvičováním
- rychlostně silová cvičení je vhodné zařazovat rovněž v úvodu hlavní části
- opakování již známých dovedností nebo rozvoj vytrvalostních schopností by mělo být zařazeno spíše v závěru hlavní části

Struktura vyučovací jednotky TV

Typologie vyučovacích jednotek TV

- expoziční (seznamují s učivem, umožňují nácvik)
- fixační (upevňují a zdokonalují pohybové dovednosti)
- motivační (vzbuzují a prohlubují zájem o vzdělávací obsah)
- diagnostické (zahrnují kontrolu, zařazují se především na začátek a konec tematických celků)

(Fialová, 2010, s. 129 – 130)

Struktura vyučovací jednotky TV

4. Závěrečná část

- ideálně cca. 7 min.
- relaxační a kompenzační část (uvolňovací, protahovací a kompenzační cvičení, relaxace a celkové uklidnění organismu)
- organizační část (vyhodnocení průběhu a výsledků výuky, zpětná vazba k míře dosažení stanovených cílů, motivační výhled na nejbližší další vyučovací jednotky, kontrola zdravotního stavu žáků na konci výuky a její formální ukončení)

Specifické didaktické formy ve VJ TV

- do vyučovací jednotky zařazovány především z důvodu zvýšení její efektivity
- rozeznáváme 3 základní specifické didaktické formy
  - doplňková cvičení
  - kruhový trénink (provoz)
  - variabilní provoz

Doplňková cvičení

- efektivitu výuky zvyšují především navýšením pedagogicky využitého času
- doplňková cvičení obvykle zařazujeme v prolukách, kdy žáci čekají, až na ně v rámci hlavního cvičení přijde řada, nebo až hlavní cvičení ostatní žáci dokončí
- doplňková cvičení ale nesmí negativně ovlivnit kvalitu hlavního cvičení, proto zařazujeme
  - jednoduchá a dobře známá cvičení
  - nenáročná na koncentraci pozornosti
  - nevyžadující záchranu či pomoc
  - zbytečně nenavyšující hlučnost prostředí
  - neovlivňující bezpečnost hlavního cvičení a koncentraci žáků, kteří je provádí
- obvykle mají charakter relaxačních, kompenzačních, protahovacích či posilovacích cvičení, případně mohou být jakousi přípravou na hlavní cvičení

Kruhový trénink (provoz)

- efektivitu výuky navyšuje zintenzivněním rozvoje pohybových schopností, jakožto předpokladů pro pohybové dovednosti
- žáci během kruhového tréninku postupně postupují po jednotlivých stanovištích, na kterých střídají tělesná cvičení s různým zaměřením
- při volbě cvičení na jednotlivých stanovištích je potřeba dbát těchto kritérií
  - střídání zapojených svalových skupin
  - střídání zatížení a relaxace
  - střídání úrovně zátěže
- obvykle jej tvoří žákům známá cvičení, která nepotřebují rozsáhlejší výklad, žáky jsou dobře zvládnuta i po technické stránce a nepotřebují poskytování záchrany ani dopomoci
- postup po stanovištích lze vymezit stanovením cvičební doby na jednom stanovišti, stanovením počtu opakování cviku na stanovišti nebo kombinací obojího (individualizovaně podle předpokladů žáků)

Variabilní provoz

- efektivitu výuky posiluje navyšováním pedagogicky využitého času a systematickým procvičováním naučených pohybových dovedností
- i při variabilním provozu žáci postupně postupují po jednotlivých stanovištích, na kterých se tentokrát střídají tělesná cvičení se zaměřením na zdokonalování zvládnutých pohybových dovedností
- organizace variabilního provozu je obdobná jako u kruhového tréninku (provozu)
- platí tak pro něho obdobná kritéria a postup po stanovištích lze vymezit rovněž obdobnými principy

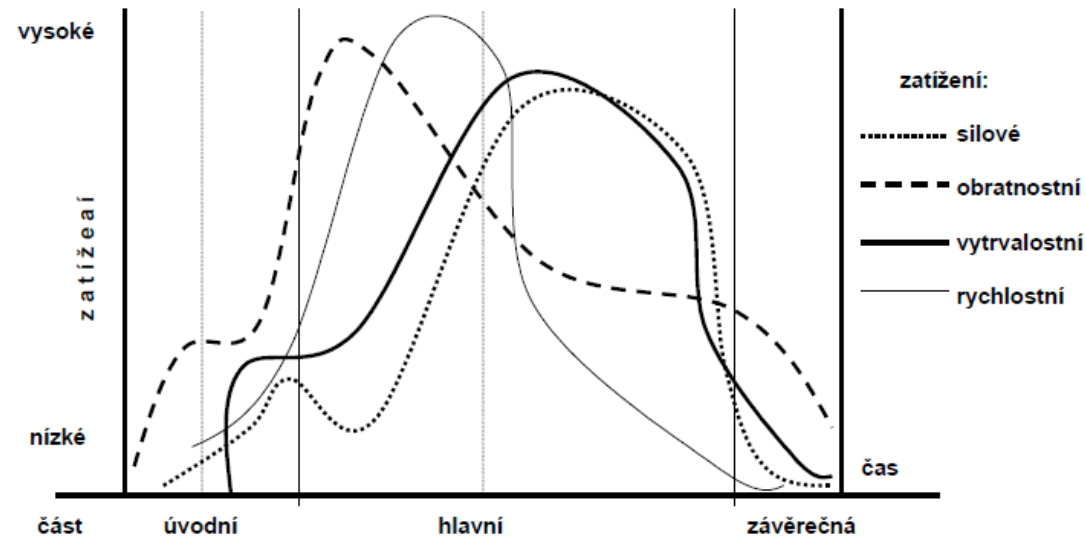
Faktory efektivity vyučovací jednotky TV

- úroveň splnění cíle vyučovací jednotky
- využití doby vyučovací jednotky
  - pedagogicky využitý čas (čas, ve kterém se žák aktivně zabývá učivem, tedy cvičí, ale také připravuje či sklízí nářadí, věnuje pozornost ukázce či výkladu, poskytuje záchranu a pomoc...)
  - ztrátový čas (čas, ve kterém je žák pasivní, čeká až na něho přijde řada při cvičení, čeká na pokyny učitele...)
- z pohledu efektivního rozvoje pohybových schopností je důležitá také fyziologická účinnost vyučovací jednotky (v dnešní době lze posuzovat prostřednictvím TF s pomocí sporttestrů, případně orientační metodou hodnocení známek únavy)
- struktura zatížení ve vyučovací jednotce

(podle Rychteckého, Fialové, 1998, s. 146)

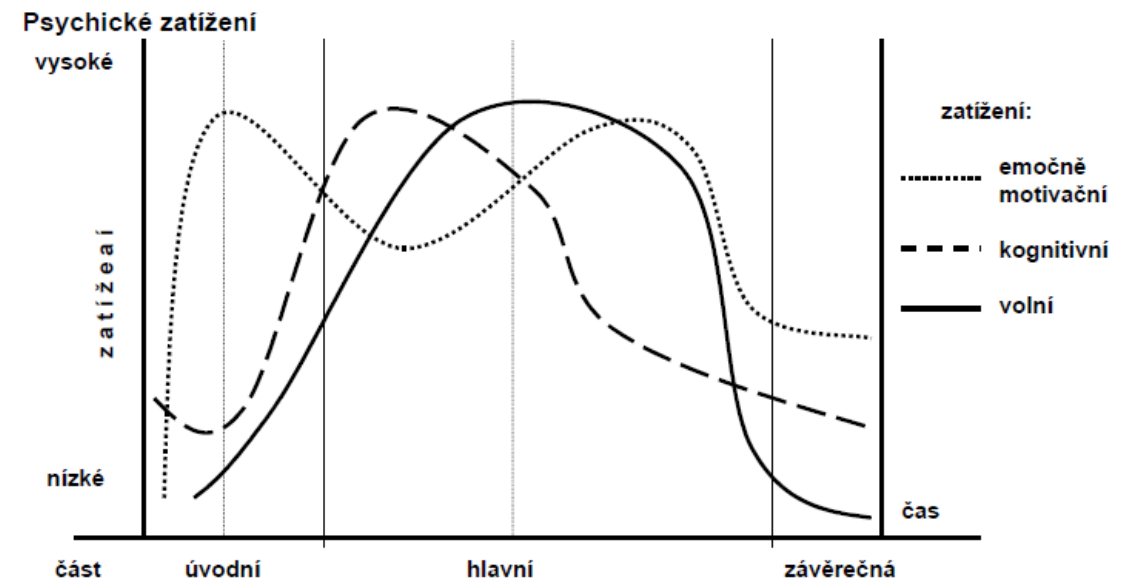
Struktura zatížení ve vyučovací jednotce TV

Fyzické zatížení žáků ve VJ TV

(Rychtecký, Fialová, 1998, s. 147)

Psychické zatížení žáků ve VJ TV

(Rychtecký, Fialová, 1998, s. 146)

Použité zdroje

FIALOVÁ, Ludmila. *Aktuální témata didaktiky: školní tělesná výchova*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1854-8.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.

RYCHTECKÝ, Antonín a Ludmila FIALOVÁ. *Didaktika školní tělesné výchovy*. 2. přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-659-7.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.